

UDK: 314.83(497.5)„1941/1945”

Stručni članak

Primljeno: 3. XI. 1994.

Pogrešno istrčavanje Vladimira Žerjavića

MIHAEL SOBOLEVSKI

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor odgovara na »kritičko osvrće« Vladimira Žerjavića, a u povodu njegova članka »Osvrt na napis Mihaela Sobolevskog o popisu žrtava rata 'Prešućena istina – žrtve rata na području Jugoslavije 1941.–1945. prema popisu iz 1964.'« (*Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 1994., 26 (1), str. 123–133).

Hrvatska historiografija desetljećima pati od iste boljke, tj. nedostatka znanstvene kritike. Svaka čast rijetkim izuzecima, kao što su na primjer bili dr. Ivan Jelić i akademik prof. dr. Ljubo Boban. Znanstvena je kritika u pravilu trebala pratiti povijesnu znanost i otvarati putove njezina razvoja. Prema tome, sve što je na toj crti, treba svesrdno njegovati, bez obzira na koju se osobu i njezin stvaralački rad to odnosi. Osobito prihvaćam sva načela znanstvene kritike, a posebno ona koja se temelje na metodologiji povijesne znanosti. S tim u vezi je i vjerodostojnost određene znanstvene kritike to snažnija, ako se zasniva na znanstvenoistraživačkim rezultatima samoga kritičara, te oslobođena raznovrsnih subjektivnih naboja, a posebno neznanja kritičara. Moram iskreno priznati, da sam se dvoumio, da li uopće odgovoriti na »Osvrt...« V. Žerjavića, jer kako može u biti osporavati jedan znanstveni projekt (a to je bit njegove »kritike«), kada istraživanja s projekta nisu završena i kada uopće nema osnovne spoznaje o tome što je do sada učinjeno na realizaciji tog projekta. Međutim, na ovaj čin naprosto su me prisilili pojedini kolege povjesničari s konstatacijom, da će ako to ne učinim osobno, oni to učiniti. Ne želeći da me netko drugi brani i svjestan činjenice da ja ipak imam najbolji uvid u predmet kritike V. Žerjavića, ipak sam se odlučio na ovaj odgovor koji sam sazeo u nekoliko osnovnih skupina, ne slijedeći koncepciju teksta »Osvrta...« V. Žerjavića.

1. Priznajem da je u sažetku moga rada »Prešućena istina žrtava rata na području bivše Jugoslavije 1941.–1945. prema popisu iz 1964. godine« (*ČSP*, Zagreb, 1993., 25 (2–3), str. 87) pogrešno formulirana rečenica da se prvi put objelodanjuju skupni podaci popisa žrtava rata iz 1964. godine. Trebalo je to stajati, kako s pravom primjećuje V. Žerjavić, da se to isključivo odnosi na dio iz tog ukupnog popisa, a odnosi se na osobe koje su izgubile život u internaciji, logorima, zatvorima, na prinudnom radu i u zarobljeništvu. Pogreška je evidentna i na žalost moja, iako se iz teksta vidi o čemu je riječ.

2. Na sve one primjedbe V. Žerjavića koje se odnose na metodologiju rada, korištenje izvora i mogućih problema ne želim odgovarati. Prije svega zbog toga, jer sam o toj problematici iznio svoja gledišta u radu »Prilog metodologiji istraživanja stvarnih ljudskih gubitaka Hrvatske u tijeku drugog svjetskog rata« (ČSP, Zagreb, 1992., 24 (1), str. 177–202). Vi ste, gospodine V. Žerjaviću, bili jedan od recenzenata ovoga rada i na njega niste imali nekih bitnijih primjedaba. Prema tome, znanstveni projekt kojem sam ja nositelj ima službeni naziv »Ljudski gubici Hrvatske u drugom svjetskom ratu« i to je jedan od rijetkih povijesnih projekata koji se u samom početku svoje realizacije predstavio znanstvenoj i inoj javnosti. Mislim, da sam u navedenom radu jasno izložio ciljeve istraživanja, metode istraživanja i moguće probleme. Za one čitaoce koji nemaju jasnu predodžbu o tome o čemu je tu riječ, želim kazati sljedeće. Ovim projektom s područja povijesne znanosti žele se istraživati stvarni ljudski gubici stanovništva Republike Hrvatske u tijeku drugoga svjetskog rata, bez obzira na čimbenike koji su ih prouzrokovali. Uvijek se ima na umu teritorijalna cjelovitost Hrvatske i u njezinim međunarodno priznatim granicama. Tih temeljnih postavki projekta isključivo se pridržavam, kao i moji suradnici na projektu. Dakako, ne osporavam činjenicu kada je riječ o ovoj vrsti istraživanja da se ona ubuduće ne mogu proširiti i na stvarne ljudske gubitke Hrvata u Bosni i Hercegovini u tijeku drugoga svjetskog rata. Pri svojim istraživanjima uvijek imam na umu stvarne ljudske gubitke hrvatskog naroda, ali i svih drugih stanovnika Hrvatske, bez obzira na to je su li ti ljudski gubici nastali na području Hrvatske ili izvan nje. Iako na projektu radi mali broj istraživača (tri radnika s punim radnim vremenom i jedan s polovicom radnog vremena) i još k tome različitih istraživačkih sposobnosti i rezultata rada, ovaj istraživački tim ostvario je u najmanju ruku iznatprosječne rezultate. Naime, na osnovi istraživanja arhivske i druge građe izvršena je osobna identifikacija za više od 100.000 osoba koje su izgubile život u drugom svjetskom ratu, te pripremljen i objavljen veći broj stručnih i znanstvenih radova. Osobno sam istražio više od 30.000 osoba koje su izgubile život u navedenom ratu, te obišao u više navrata brojna mjesta u zapadnoj Hrvatskoj, a da nisam za tu svrhu iskoristio ni jednu kunu odobrenu za projekt. Tako racionalno ponašali su se i svi moji suradnici na projektu. Na osnovi vlastitih istraživanja, kao i istraživanja mojih suradnika, mogu pouzdano tvrditi da je ovaj projekt izvediv, ali za njegovu realizaciju treba razumno vrijeme, a napose s obzirom na malen broj istraživača. Cijenjeni gospodine V. Žerjaviću, da imate iza sebe ovu vrstu istraživanja, barem za područje jedne općine, bile bi Vam mnoge stvari jasnije, te ne biste poduzimali aktivnosti da se ovaj projekt ugasi, već biste nam pružili svesrdnu podršku. To prije što rezultati moga projekta mogu potvrditi ili eventualno osporiti Vaša demografska istraživanja kada je riječ o Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu. Imam na umu činjenicu da je ovaj projekt planiran u normalnim uvjetima, a da je srpska agresija na našu domovinu Republiku Hrvatsku poremetila određene mogućnosti cjelovitog istraživanja. Riječ je o dodirima s okupiranim hrvatskim teritorijem od srpskog agresora i mogućnosti korištenja arhivskom građom u arhivima Srbije i Bosne i Hercegovine. Svakako, ove činjenice mogu utjecati na cjelovitost istraživanja, ali ipak ne toliko da zbog toga ne bi trebalo raditi na realizaciji ovoga projekta. Ipak smo mi, na sreću, u posjedu većine arhivske i druge građe o ovoj problematici, te se

jednom mora utvrditi u kojoj mjeri ona pruža pokazatelje o stvarnim ljudskim gubicima Hrvatske u drugom svjetskom ratu.

Dakako, u realizaciji projekta surađujemo s mnogobrojnim pojedincima i institucijama u prvom redu s onima koji žele na tome surađivati. Ne smatram potrebnim da Vas o tome izvješćujem. Rijetko je naći primjera gdje nam je suradnja uskraćena. Na tom polju imamo brojnih inicijativa i iskrene potpore, pa čak i zamolbi da ustrajemo u ovim istraživanjima, kako bi se sve žrtve drugoga svjetskog rata Hrvatske otrgle zaboravu (za tisuće i tisuće žrtava naši popisi bit će jedini spomen).

3. Istina je da pripadam onoj grupi aktivnih hrvatskih povjesničara koji se u svojim istraživanjima stvarnih ljudskih gubitaka Hrvatske u drugom svjetskom ratu ili pak u poraću zalažu za njihovom osobnom identifikacijom. Međutim, istodobno nisam nigdje tvrdio da je to isključivi način istraživanja ove problematike, iako ovoj svojoj metodi istraživanja ipak dajem prednost u odnosu na druge metode. Sasvim je sigurno da je metoda osobne identifikacije stvarnih ljudskih gubitaka Hrvatske najstroženije i najdugoročnije istraživanje, ali u svakom pogledu i najtemeljitije. Riječ je o ljudima i njihovim osobnim sudbinama, a ne samo o brojkama i procjenama. Pa i u Vašoj knjizi »Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu« (Zagreb, 1989.), kada je riječ o pokazateljima žrtava fašističkog terora i rata za područje Hrvatske, upravo su najmanje sporni oni brojevi pokazatelji koji su temeljeni na osobnoj identifikaciji žrtava. Upravo za ovakve činjenice koje ste preuzimali iz literature imali ste najmanje primjedaba.

4. Gospodine V. Žerjaviću, ne razumijem odakle Vaša tvrdnja da ja osobno, kao i neki drugi povjesničari, imamo averziju i nepovjerenje u primjeni standardne demografske statističke metode. Pa i mi se kao povjesničari vrlo često služimo statističkom metodom i njenim pokazateljima, iako je to nama pomoćna, a ne glavna metoda rada. Svaki povjesničar vrlo dobro poznaje ovu literaturu i povijesna razdoblja, kao što je, na primjer, bio drugi svjetski rat, kada o njima ima malo raznovrsnih statističkih pokazatelja. I sami znate da bi Vaša istraživanja gubitaka stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu bila znatno preciznija da su postojali statistički podaci o broju stanovništva, natalitetu, mortalitetu, migracijskim kretanjima i stvarnim ljudskim gubicima. Nikada ni jednom rečenicom, a Vaše sam radove navodio u nizu prilika, nisam podcijenio Vaša istraživanja. U odnosu na slične radove davao sam upravo prednost Vašim radovima, jer ste se Vi u odnosu na druge autore trudili da prikupite iz literature i drugih izvora što veći broj činjenica o stvarnim ljudskim gubicima u tijeku drugoga svjetskog rata. Pri tome sam bio svjestan činjenice da se mnogim postojećim povijesnim radovima niste koristili, jer ih očito niste poznavali. Moja je osobna sloboda i procjena kada i koji ću rad citirati u svojim radovima, a što iznijeti u tekstu ili upozoriti na bilješku. Nikada nisam nijednog autora pitao zašto me nije citirao i kako me je navodio.

Zalažući se za cjelovitu istinu o stvarnim ljudskim gubicima Hrvatske u drugom svjetskom ratu, ujedno se borim i protiv onih teorija i radova i njihovih nosilaca koji se upinju u dokazivanju genocidnosti hrvatskog naroda u drugom svjetskom ratu. I napose onima koji ove izmišljene »činjenice« iz prošlosti žele imati kao opravdanje za sadašnju srpsku agresiju na moju domovinu Hrvatsku.

Jer za ideale hrvatske države darovao je život i moj otac u drugom svjetskom ratu.

Gospodine V. Žerjaviću, ja se ne suprotstavljam onim demografskim i statističkim pokazateljima koji se temelje na činjenicama i znanstvenim istraživanjima, ali se suprotstavljam onim statističkim pokazateljima koje njihov autor nije u stanju obrazložiti. O tome nešto kasnije.

5. Mislim da postoji bitna razlika u kojoj se gospodine V. Žerjaviću ne možemo složiti, iako se na prvi pogled bavimo istom ili sličnom problematikom. Naime, isključivo se bavim istraživanjem stvarnih ljudskih gubitaka Hrvatske i to isključivo smatram predmetom povijesnih istraživanja. Riječ je o završenom povijesnom procesu, bez obzira na njegove posljedice u poratnom povijesnom razvoju. Prema tome, moja zadaća i zadaća mojih suradnika na projektu nije samo istinito i što cjelovitije istražiti stvarne ljudske gubitke Hrvatske u drugom svjetskom ratu nego i raznolike povijesne okolnosti u kojima su ti ljudski gubici nastali. Dakle, od utvrđivanja osnovnih povijesnih činjenica do sintetiziranja povijesnih procesa. Osnovni ciljevi znanstvenoistraživačkog rada na ovoj temi ne svode se samo na to da se dobiju općeniti statistički pokazatelji o stvarnim ljudskim gubicima Hrvatske u drugom svjetskom ratu, nego da se istraže i sve ideološke, političke i vojne opcije koje su uzrokovale te ljudske gubitke, a unutar njih i učinile ratne zločine. Te žrtve ne smiju i ne mogu ostati bezimni ljudi pretvoreni samo u statističke pokazatelje. I dalje ću ustrajati na ovom konceptu istraživanja, bez obzira na to hoću li za njih imati ili nemati materijalnu potporu. Jer duboko sam ušao u istraživanja ove teme, prikupio bogate izvorne i druge dokumente i osvjedočio se u mogućnost buduće realizacije ovoga projekta. To je moj isključivi životni znanstveni cilj, te ako me posluži zdravlje, ja ću ga za sigurno ostvariti.

6. U svom »Osvrtu...« (str. 132) V. Žerjavić piše:

»Upravo završeno djelomično istraživanje suradnika Instituta za suvremenu povijest, koje je izvršeno na osnovi dostupne arhivske građe, većinom pismenih izvještaja policijskih i drugih administrativno-upravnih organa NDH, kojima je identificirano oko 3500 osoba koje su izgubile živote (nije poznat broj istraživača ni koliko je istraživanje trajalo), pokazuje da je iz tih izvora vrlo teško doći do stvarnog broja stradalih Hrvata i dijelom Muslimana na strani NDH – u tijeku i nakon rata, kojih bi prema mom statističkom izračunavanju trebalo biti oko 100.000.«

Cijenjeni gospodine V. Žerjaviću, ovaj sam ulomak pročitao nekoliko puta i doista nisam mogao vjerovati da ste to Vi napisali. Odakle ste izvukli tu neistinu (da ne upotrijebim težu riječ) i zašto su Vam potrebna ova niska i nedostojna podmetanja. Sasvim sigurno, ovaj izmišljeni argument trebao Vam je poslužiti za Vašu osnovnu tezu, kako biste pokazali da su empirička istraživanja stvarnih ljudskih gubitaka, pa tako i sam projekt, uzaludni posao, jer se na osnovi arhivskih i drugih istraživanja ova tema ne može istraživati.

Vi jako dobro znate da, kada se je razgovaralo o broju od otprilike 3500 osoba, da je bila riječ samo o žrtvama četničkog terora izvršenog nad građanima Hrvatske, kako na području Hrvatske, tako i izvan njege. U nastojanju da čitaoci dobiju pravu sliku o čemu se tu radi, a uzjedno i o Vašim »kritičkim« manipulacijama, ističem sljedeće. Potkraj 1993. godine završio sam zajedno sa svojim suradnicima na projektu (Zdravko Dizdar, Igor Graovac i Slobodan Žarić) tekst

zbornika »Zločini četničkog pokreta u Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu«. On se sastoji od četiri dijela: uvodne rasprave (str. 1–79), reprezentativnog izbora od 61 dokumenta (str. 80–335), popisa ubijenih osoba od strane četničkog pokreta s neophodnim generalijama (str. 336–492) i izbora iz korištenja arhivskom građom, literaturom i tiskom (str. 493–511). Vi ste, gospodine V. Žerjaviću, bili jedan od recenzenata ovoga rukopisa i vrlo ste dobro znali da se brojka od otprilike 3500 osoba isključivo odnosila na žrtve četničkog terora, a ne na stradale Hrvate i Muslimane na strani NDH. S takvim činjenicama mi još nismo izišli u javnost, jer ni istraživanja nisu još završena. Prema tome takve Vam činjenice nisu bile niti u privatnom, niti javnom optjecaju. Zašto nam to činite, gospodine V. Žerjaviću i zašto pogrešno izvješćujete znanstvenu javnost? No, idemo dalje. Opće je poznato da su se povjesničari koji su se bavili istraživanjem četničkog pokreta u Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu, svi redom utezali od bilo kakvih procjena stvarnih ljudskih gubitaka koje je uzrokovao taj pokret. Prije svega zbog toga jer općenito za Hrvatsku nije bilo odgovarajućih empiričkih istraživanja. Tako dr. Franjo Tuđman u knjizi »Bespuća povijesne zbiljnosti« (Zagreb, 1989., str. 372), pišući o genocidnom programu četničkog pokreta, ističe da je Općinski odbor SUBNOR-a Knina u svom zahtjevu za izručenje četničkog vojvode Momčila Đujića, komandanta Dinarske četničke divizije, naveo podatak da je on neposredno odgovoran za strijeljanje, vješanje i klanje 1372 pripadnika NOP-a. A opće je poznato da su pod komandom Dinarske četničke divizije bile gotovo sve četničke skupine u Hrvatskoj i dijelu zapadne Bosne. Nadalje, Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača je neposredno nakon drugog svjetskog rata poimenično utvrdila da je četnički pokret Draže Mihailovića skrivio smrt 1729 građana Hrvatske (u statističkom iskazu za Hrvatsku ove Komisije pogrešno je iskazan broj od 1378 osoba). Dakle, mi smo našim istraživanjima svekolike arhivske i druge građe utvrdili puno veći broj žrtava koje je uzrokovao četnički pokret nego što je to do sada učinio bilo tko u hrvatskoj historiografiji. Pri tome, bili smo svjesni činjenice da ova naša istraživanja nisu možda i konačna, jer se nismo mogli koristiti onom arhivskom građom koja je pohranjena u Beogradu ili eventualno u Sarajevu. Kada se 19. siječnja 1994. godine vodila rasprava o našem rukopisu »Zločini četničkog pokreta u Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu«, a kojoj je prisustvovao i sam V. Žerjavić, nije imao nikakve primjedbe na ovaj opsežni rukopis, već ga je samo zanimala brojka o broju stradalih osoba od strane četničkog pokreta u Hrvatskoj. Za njega je to bila mala brojka, te nam je dao na uvid jednu svoju tabelu, a iz koje je proizlazilo da su četnici u Hrvatskoj »ubili/umorili« 20.000 osoba, a od toga 8000 partizana. Svi su ga autori ovoga rukopisa pitali da objasni kojom je metodom istraživanja došao do ovih »otkrića«. Odgovor na to pitanje nismo dobili ni tada, a niti kasnije. Da nam je gospodin V. Žerjavić bio u stanju dati samo jedno ime koje mi nismo naveli ili istražili, bili bismo mu neizmjereno zahvalni. Dovedeni smo u poziciju da trebamo sumnjati u svoja istraživanja (bez obzira na naše ograde), a bespogovorno vjerovati u izmišljene brojke V. Žerjavića, i to mimo bilo kakvog pokušaja da nam obrazloži te činjenice. Nakon svega toga, kao nositelj ovoga rukopisa, ja sam, na žalost, popustio predloživši da ova istraživanja budu i dalje otvorena. Na taj način jedan vrijedan rukopis završio je u bunkeru, a postojao je i postoji interes za njegovim objavljivanjem. Sasvim je sigurno da bi predstavljanje na-

vedenoga rukopisa javnosti (a takve vrste i cjelovite povijesne literature nema u hrvatskoj historiografiji) pridonijelo, između ostalim, i nadopuni podataka o četničkim zločinima u Hrvatskoj. Nadalje, treba znati da se zločini četničkog pokreta nad Hrvatima i njihovim četničkim političkim protivnicima ne mjere samo brojem stvarnih žrtava nego i svojim općenito genocidnim planiranim namjerama. Druga je stvar što četnički pokret u Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu, na sreću, nije uspio realizirati svoje planove, zahvaljujući ponajviše samobrani hrvatskog naroda. Naša je osnovna zadaća, kao povjesničara, utvrđivanje stvarne ili barem približne istine, o svim stvarnim ljudskim gubicima u Hrvatskoj, bez obzira na čimbenike koji su prouzročili te žrtve. Niti njihovo uvećavanje, a niti umanjivanje, nego samo težiti prema povijesnoj istini. Ja Vas, gospodine V. Žerjaviću, molim samo jedno, a to je da me sutra ne optužite kako svojim istraživanjima želim umanjiti četničke zločine. Imajte na umu samo jedno, da su četnici u drugom svjetskom ratu do temelja spalili moj rođni dom, opljačkali svu pokretnu imovinu, a moji roditelji sa svojih petoro djece spasili su živu glavu samo zahvaljujući stjecaju okolnosti. Vrijeme će, kao najbolji povijesni sudac, pokazati kome je to bilo stalo da rukopis »Zločini četničkog pokreta u Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu« ne ugledaju svjetlo dana.

7. Cijenjeni gospodine V. Žerjaviću, Vi predlažete kako bi najbolje bilo da se projekt kojem sam ja nositelj napusti, jer da se neće moći ostvariti planirani ciljevi. Moje je mišljenje suprotno Vašem, a o tome će odlučiti netko treći. Predlažete nam da bi bilo svrhovitije koncentrirati se na istraživanje žrtava domovinskog rata. Osobno mislim da treba raditi na istraživanju jednih i drugih žrtava. A koliko sam ja upoznat, na istraživanju žrtava domovinskog rata radi veći broj istraživača, što je za svaku pohvalu. Projekt »Ljudski gubici Hrvatske u drugom svjetskom ratu« potaknuo je i druge istraživače, što se posebno očituje u prijavi magisterskih i doktorskih radova s područja ove problematike. Ukiđanje navedenoga projekta bilo bi više nego pogrešno, a umjesto toga bilo bi svrhovitije da se svi zajedno založimo kako pronaći što kvalitetnije mlade istraživače, koji bi bili spremni da se uključe u ovaj rad i nastave ga u budućnosti, kada nas više ne bude.

8. Zbog svega onoga što ste napisali u svom »Osvrtu...« začuđuje me, gospodine Žerjaviću, Vaš prijedlog: »Stoga bih bio zahvalan gospodinu Sobolevskom da napokon iznese svoja objašnjenja i stajalište prema mojim izračunavanjima, kada to već nije učinio u proteklih pet godina« (str. 133). Ja to nikada ne bih tražio od one osobe za koju ste unaprijed ustvrdili i okvalificirali je da ignorira Vaš rad i da ima averziju i nepovjerenje prema demografskoj statističkoj metodi. A kako ja dobro znam da je to neistina, reći ću Vam sljedeće. Zašto bih trebao biti to upravo ja kada je bilo, i ima, toliko drugih povjesničara koji su se bavili ovom problematikom? Kada je riječ o ljudskim gubicima Hrvatske u drugom svjetskom ratu, ja ću to moći iznijeti u cijelosti kada završim svoj projekt, a drugim se područjima bivše Jugoslavije ne bavim. Da imam više prostora za odgovor i vremena, unatoč svemu, ja bih Vam to i sada opširnije učinio. Ne zato da obezvrijedim Vaš rad, nego samo da Vam pokušam pokazati kako ni jedno istraživanje nije konačno ni bez pogreške. Međutim, da ne ostanem samo na uopćenoj konstataciji, pokazat ću Vam to samo na dva primjera. Imam na umu Vašu knjigu »Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu« (Zagreb, 1989.), koju smatram Vašim najznačajnijim istraživačkim djelom. Svi

Vaši preostali radovi uglavnom su varijacije iste teme, iako u nekima od njih ima i nekih novih elemenata. Svaku knjigu, pa tako i navedenu Vašu uspoređujem s lijepom građevinom, koja se u cjelini doima veličanstvenom, dok se ne počne razlagati na svoje sastavnice. U ovom trenutku, kako rekoh, osvrnut ću se samo na takve dvije sastavnice. Uzeo sam ih iz statističkih tabela »Ukupno poginuli i umrli u SR Hrvatskoj« (str. 154–159), i to za dvije općine Pag i Ogulin (a mogao sam to učiniti i za većinu drugih). Tako na str. 158 navedene knjige (Prilog II 7.) navodite za općinu Pag da je sveukupno imala žrtava fašističkog terora (poginuli i umrli) 189 osoba (od toga 146 palih boraca i 43 druge žrtve). Nacionalnu strukturu žrtava označili ste na način da je od ukupnog broja bilo 179 Hrvata i 10 Srba. Kao izvor za ove činjenice (str. 167, 186) naveli ste knjigu »Otok Pag u NOR-u, Centar za historiju radničkog pokreta, Rijeka, 1988.« Ova knjiga nikada nije bila tiskana, a Vama je dan na uvid, kada ste bili u Rijeci u Centru, samo rukopis. Posjedujem rukopis te knjige, jer sam bio jedan od njezinih autora i sredo podatke o žrtvama fašističkog terora. Prema činjenicama iz tog rukopisa je vidljivo da su s područja općine Pag ukupno bile 173 žrtve fašističkog terora (poginuli i umrli), od čega 119 boraca narodnooslobodilačkog rata i 54 ostale žrtve. U tekstu rukopisa nismo navodili nacionalnu pripadnost žrtava, jer su sve, osim jedne, pripadale hrvatskom narodu. Dakle, iz navedenoga rukopisa ne samo da niste preuzeli točne brojke žrtava fašističkog terora (utvrđene sve osobnom identifikacijom), nego ste istodobno proizvoljno odredili njihovu nacionalnu strukturu. Ovaj primjer možda i nije toliko karakterističan za površnost Vašega rada, koliko je to sljedeći primjer.

Ne znam odakle Vam ta ideja da općinu Ogulin podijelite na tri dijela (Drežnicu, Plašćansku dolinu i Ogulin). U SR Hrvatskoj sve je to bila jedna općina, a koja je naselja obuhvaćala moglo se lako provjeriti u knjizi Mirka Korenčića »Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857–1971« (Zagreb, 1979.). Prema tome općina Ogulin je obuhvaćala Drežnicu i Plašćansku dolinu (u novijoj povijesti ovi krajevi nisu nikada pripadali Lici), grad Ogulin s okolnim naseljima, područje Dubrava i Tounjskog Tržića. Pa i knjiga kojom ste se koristili za ukupne žrtve fašističkog terora za područje općine Ogulin (grupa autora, »Ustaničke iskre u Hrvatskoj 1941«, Zagreb, 1977., str. 309–313) odnosi se na navedeno područje ogulinske općine. Iz rečene knjige Vi ste bez ikakve ograde prihvatili u njoj navedeni podatak da je s područja općine Ogulin u drugom svjetskom ratu poginulo 1080 boraca NOB-a i »oko 3850 žrtava fašističkog terora«, što je ukupno 4930 osoba. Da ste poznavali cjelovitu povijesnu literaturu o općini Ogulin, ne samo da biste korigirali ove paušalne podatke Općinskog odbora SUBNOR-a, već biste bili u stanju i dati točne činjenice. To prije što su one dane na osnovi osobne identifikacije žrtava. U ovom slučaju te su razlike vrlo značajne. Najprije osvrtno na onu literaturu i podatke koje ste iz nje uzeli. Koristili ste se knjigom »Partizanska Drežnica« (Karlovac, 1982., te ste iz nje točno preuzeli činjenice o ukupno 864 žrtve fašističkog terora (od toga 255 palih boraca). Međutim, iz knjige »Plašćanska dolina i okolica u NOR-u« (Karlovac, 1976.) niste točno zbrojili ukupne žrtve i umrle od tifusa, jer ste iznijeli u svojoj navedenoj knjizi manji broj od stvarno stradalih i umrlih. Naime, na str. 155 Vaše knjige (Lika, Prilog II 2) za Plašćansku dolinu navodite podatak o sveukupno 1372 osobe, a točan je broj 1464 osobe (298 palih boraca, 689 žrtava fašističkog terora i 477 osoba umrlih od tifusa).

Preostale dijelove općine Ogulin također ste mogli pouzdano razriješiti na osnovi povijesne literature. Međutim, Vi ste primijenili jedan drugi postupak, koji se na prvi pogled čini logičnim, ali pod uvjetom da su zbirni podaci Općinskog odbora SUBNOR-a Ogulin pouzdani i točni. Zbrojili ste podatke za Drežnicu i Plaščansku dolinu te ih odbili od ukupnih podataka za općinu Ogulin i na taj ste način utvrdili za preostali dio općine Ogulin ukupne žrtve od 2694 osobe (str. 158, Prilog II 7). Čak ste bili u stanju razvrstati ih po kategorijama (pali borci, ukupne žrtve, u naseljima, u logorima, žrtve rata, umrli od tifusa i po nacionalnostima). Izvor koji za tu činjenicu postoji (str. 167 Vaše knjige) takvu razdiobu ne omogućava. I ne samo to. Kako niste točno izračunali žrtve za područje Plaščanske doline, kako sam prethodno naveo, prema tome i ovo je izračunavanje pogrešno i pod uvjetom, da su podaci Općinskog odbora SUBNOR-a Ogulin bili točni. Gospodine Žerjaviću, da ste poznavali povijesnu literaturu za preostali dio općine Ogulin (str. 158, Prilog II 7), mogli ste izračunati i donijeti u Vašoj statističkoj tabeli vrlo pouzdane pokazatelje. Samo da još jednom pripomenem da su ti preostali dijelovi općine Ogulin obuhvaćali Dvubrave, Tounjski Tržić i grad Ogulin s okolnim naseljima. Naime, u knjizi »Općina Gornje Dubrave. Radovi iz dalje prošlosti i narodnooslobodilačke borbe« (Karlovac, 1987.) osobnom je identifikacijom utvrđeno da je ovo područje u drugom svjetskom ratu ukupno imalo 433 žrtve fašističkog terora (od toga 123 boraca). Nadalje, u knjizi Slavka Magdića »Ogulin u narodnooslobodilačkoj borbi« (Zagreb, 1981.) utvrđeno je (opet osobnom identifikacijom) da je s područja grada i okolnih naselja poginulo 138 boraca NOB-a, te da je bilo 379 žrtava fašističkog terora i 97 žrtava rata, što je ukupno 614 osoba. Za žrtve rata s područja Ogulina osobna identifikacija je navedena u knjizi: M. Sobolevski – S. Magdić, »Ogulin u radničkom pokretu i NOB«, Karlovac, 1971., str. 145–147.

Preostalo nam je još jedino područje Tounjskog Tržića. U knjizi »Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj revoluciji« (Karlovac, 1988., knj. 2, str. 916, skupni podaci i pojedinačni osobne identifikacije od str. 919–1216). Za ovaj preostali dio općine Ogulin (Tounjski Tržić) utvrđeno je ukupno 306 žrtava (57 boraca NOB-a, 121 žrtva fašističkog terora i 128 osoba umrlih od tifusa). Kada se na osnovi ovih spomenutih izvora izračunavaju skupni podaci za preostali dio općine Ogulin, onda nije riječ ukupno o 2694 poginule i umrle osobe, nego samo o 1353 osobe. Morate priznati da je razlika vrlo velika. Moram istaknuti da sva navedena povijesna literatura za općinu Ogulin pokriva u cijelosti, kada je riječ o navedenim gubicima, sva naselja i nijedno od njih ne spominje se dva puta. Posljedice ovoga odražavaju se i na druge statističke pokazatelje. Vi ste se u svom djelu »Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu« koristili i knjigom »Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj revoluciji« i sve podatke iz nje stavili ste pod općinu Slunj (str. 155, Prilog II 3). Teritorijalni opseg ratnih kotareva nije odgovarao općinama u SR Hrvatskoj, izuzev samo za pojedine općine. Dakle, pod općinu Slunj uvrstili ste i statističke pokazatelje za Gornje Dubrave i Tounjski Tržić; na taj su način ova područja dvostruko unijeta u Vaše statističke iskaze, jednom u ostatku općine Ogulin, a drugi put u općini Slunj. U radu moga istraživačkog tima na projektu »Ljudski gubici Hrvatske u drugom svjetskom ratu« ovakve se pogreške ne mogu dogoditi jer imamo pouzdane podatke o svim bivšim općinama (prije ove najnovije teritorijalne reorganizacije u Republici Hrvatskoj) s točnim

popisima svih naselja i imenima bivših i nestalih naselja, te se na taj način obavljaju istraživanja osobne identifikacije i ujedno strogo provjerava da se jedna osoba u popisima ne pojavljuje više puta. Ovim primjedbama na Vašu navedenu knjigu, a takvih i sličnih imam na desetke i desetke, htio sam samo naglasiti da smo još daleko od istraživačkog cilja, a to je utvrđivanja stvarnih ljudskih gubitaka Hrvatske, ponavljam svih gubitaka, bez obzira na čimbenike u drugom svjetskom ratu koji su ih uzrokovali.

Cijenjeni gospodine V. Žerjaviću, baveći se više od trideset godina znanstvenim istraživanjima novije hrvatske povijesti naučio sam barem jednu činjenicu, da su znanstveni rezultati o određenoj povijesnoj temi samo privremeno točni, dok ne izdrže nova istraživanja i nove protudokaze. Ovim tekstom završavam svoju polemiku s Vama, jer i dalje smatram da je ona bila pogrešna i suvišna. To prije što ste unaprijed na neuspjeh osudili jedan projekt ne poznavajući njegove dosadašnje rezultate i ne pričekavši njegovu realizaciju.

SUMMARY

MISTAKEN INTERVENTION OF VLADIMIR ŽERJAVIĆ

The article represents a critical reply to V. Žerjavić's article in which he criticised Sobolevski's methodology of determining the real life losses during the World War II.